

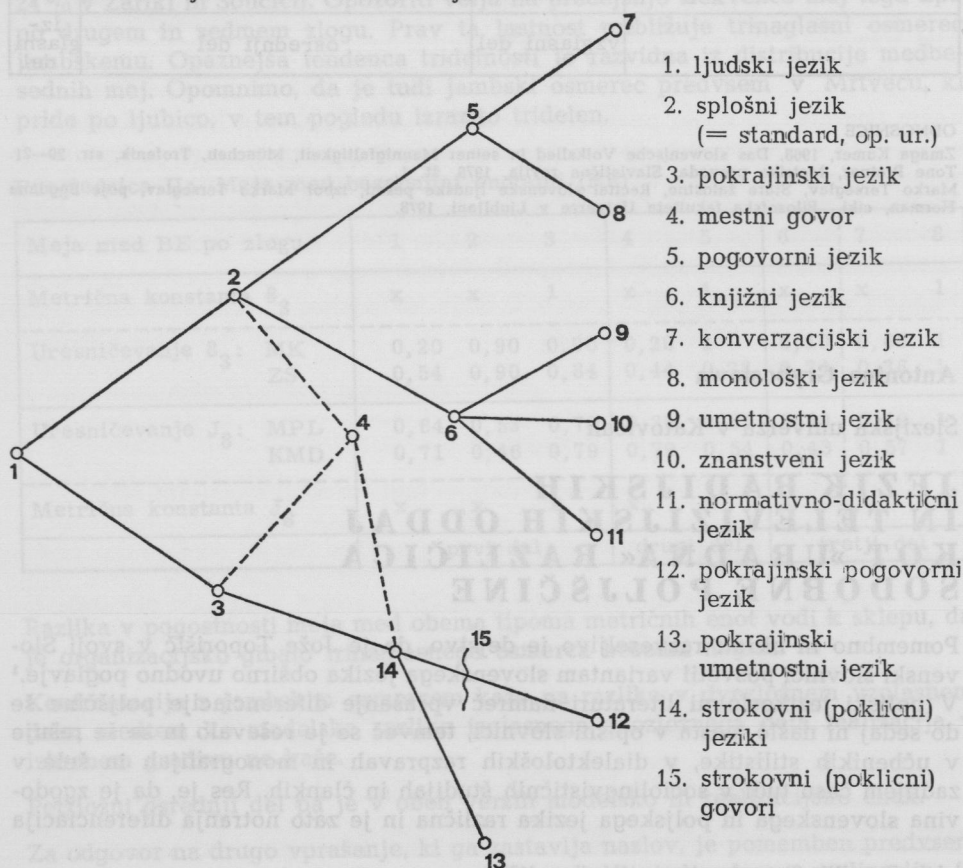
slovenščine močnejša, drugačna so tudi razmerja med skupnim pisnim jezikom in nepisnimi variantami, zato pa je podobnost smeri sodobne jezikovne diferenciacije v obeh jezikih posledica podobnih zunajjezikovnih dejavnikov: političnih, družbenih, znanstvenih itd.

Predstavitev jezikovnega sistema (langue) in njegovih najbolj pomembnih uresničitvenih možnosti (parole) v eni knjigi je zato zelo pomembno jezikoslovno dejanje.

Jože Toporišič predstavlja klasifikacijo variant slovenskega jezika. Ta problematika je v zadnjem času izredno živa tudi v poljskem jezikoslovju, zato utegne biti skromen prikaz te problematike kot primerjalno gradivo slovenskemu bralcu prav dobrodošlo.

Na voljo imamo tri poskuse zvrstne klasifikacije poljskega jezika: Klemensiewiczewega, Urbańczykovega in Furdalovega. Prvi, Klemensiewiczew, je nastal v petdesetih letih (1953) kot rezultat diskusije o izvoru poljskega knjižnega jezika in posledica potrebe po definiciji pojmov, kot so: jezik, govor, narečje, žargon itd.

Klemensiewiczew je izoblikoval naslednjo shemo²:

Kot je videti iz preglednice, je bila Klemensiewiczzeva delitev zelo podrobna in dognana. Drugi dve klasifikaciji sta bili le poskus odgovora na Klemensiewiczzevo in sta se samo v podrobnostih razlikovali od nje, zato ju ne bomo natančneje razlagali. Zapisati pa je treba, da se je težišče zanimanja v petindvajsetih letih, ki so minila od tiska Klemensiewiczzevega dela, preneslo od splošnega pisnega, knjižnega jezika, ki je v zgodovini odigral pomembno združevalno vlogo, na govorno varianto in njeno nadaljnjo diferenciacijo. Preučevanje govornega jezika, ki izvira (razumljivo) v večji meri iz sodobnega stanja kot iz zgodovinskih stanj, se v jezikoslovju zadnjih dveh desetletij združuje s sociologijo, posledica interdisciplinarnosti so različne sociolingvistične raziskave, posvečene možnostim diferenciacije jezika v govorjeni podobi.

V zadnjem času na znanstvenih konferencah ne razpravljamo samo o klasifikacijskih možnostih govorjene poljščine, temveč tudi o razlikovalnih lastnostih, ki jih posamezne variante morajo vsebovati, da jih kot variante sploh lahko pojmuje. Prevladuje prepričanje, da zgolj razločki v besedišču niso dovolj, potrebni so tudi slovnični razločki (torej razločki na več ravneh sistema, op. B. P.).

Tako izhodišče je nujno povzročilo začetek temeljnih raziskav gradiva, npr. govorjenega jezika v poljskih velikih mestih, kot so: Varšava, Krakov, Katowice, Lodž, Lublin. Poleg govorjenega mestnega jezika je program obsegal tudi izrazito izpostavljeno varianto govorjenega jezika v posebnem položaju, to je tako imenovano »uradno« verzijo, ki jo govorimo v radijskih in televizijskih oddajah. Ta varianta, ki nastaja tako rekoč pred našimi očmi (bolj natančno: bije na naša ušesa), se razvija vzporedno z razvojem radia in televizije kot sredstev množičnega obveščanja. Sodi v jezikovno plast, ki jo Jože Toporišič imenuje publicistični jezik. Ker pa je pojem »publicistični«, kot navaja J. Toporišič, zelo širok in obsega tematsko in formalno različna besedila, tega termina ne uporabljam.

Pri raziskovanju radijskih in televizijskih oddaj sem ugotovila, da družbeni položaj, v katerem nastajajo, vpliva na izbor jezikovnih sredstev, ne le slovarskih, temveč tudi slovničnih. Jože Toporišič v razlagi publicističnega jezika ne navaja podrobnega gradiva, zato bom ilustrirala lastnosti »uradno« govorjene poljščine z dvema primeroma.

Položaj, v katerem poteka tako imenovano govorno dejanje v sredstvih množičnega obveščanja, obsega naslednje vrstine: priprava sporočanja, slikovno-zvočni kod, vendar ne iz oči v oči (televizijska kamera), in zvočni kod (radio) ter število in nedoločnost potencialnih poslušalcev in gledalcev kot naslovnikov, odtujenost v razmerju govoreči — naslovnik, »uradnost« prostora, iz katerega prenašamo oddajo, in končno tematika, ki jo je težko definirati drugače kot per negationem, ker je neosebna in zanima celotno družbo ali večje skupine, ki jih združujejo različne vezi, npr. poklicne.

V tako definiranim položaju se pojavlja izrazita težnja po rabi posebnih slovničnih jezikovnih sredstev, ki ločijo »uradni« jezik od (govorjenega) pogovornega. Eno izmed teh sredstev je uvajanje imenske skupine tipa samostalnik + pridevnik, ki funkcionira kot neke vrste znanstveni termin. O problemu

² Zenon Klemensiewicz, *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny*, Warszawa, 1953.

resnične in navidezne terminološke funkcije imenskih skupin v jeziku radijskih oddaj govorim v posebni razpravi;³ tu bi želela na kratko povzeti le nekaj rezultatov. V dveh tipih oddaj — za kmetovalce in šoferje — so dokaj pogostne imenske skupine tipa: *warunki drogowe* (cestne razmere), *tablice kierunkowe* (smerokazi), *inwestycje usługowe* (servisno vzdrževanje), *materiał hodowlany* (gojitvene kulture), *mleko spożywcze* (živilsko /prehrambeno/ mleko), *pomidor przemysłowy* (paradižnik za predelavo) itd. Naštete skupine imajo urejevalno funkcijo. Zgledujejo se po znanstvenem izrazoslovju. Samostalnik v taki skupini poimenuje genus proximum, pridevnik pa je — in tak je tudi namen govorca »uradnega« sporočila — *differentia specifica*. Poleg tega pa so še druge skupne lastnosti: postpozicija pridevnika, v besedni zvezi uporaba pridevnika in ne samostalnika v odvisnem sklonu (s predlogom ali brez njega), npr. *warunki na drogach* → *warunki drogowe* (razmere na cestah → cestne razmere) *przewozy pracowników* → *przewozy pracownicze* (prevoz delavcev → delavski prevoz), in končno pridevniki na *-owy*, ki so zelo pogostni v znanstvenem izrazoslovju. Kljub naštetim skupnim lastnostim pa je težko priznati obravnavanim skupinam status termina *sensu stricto*. Definicija znanstvenega termina zahteva, da ima izrazilo *poseben* pomen in da ga uporabljajo *strokovnjaki v strokovnih besedilih* (podčrtala A. Grybosiowa). Imenske skupine, ki nastopajo v jeziku radijskih oddaj, ne izpolnjujejo prvega pogoja, naraščajoča tehnizacija družbe pa postavlja pod vprašaj tudi strokovni značaj radijskih oddaj za kmetovalce in šoferje (tudi amaterje). Vendar bi kljub temu lahko izbrana besedila pojmovali kot sporočila strokovnjakov strokovnjakom.

V govorjeni pogovorni poljščini ustrezajo dvodelnim, psevdeterminološkim imenskim skupinam po navadi enobesedna izrazila, npr.:

»uradna« varianta	govorjena pogovorna poljščina (neuradna varianta)
<i>parking odpoczynkowy</i> (počivališče)	<i>parking</i> (parkirišče)
<i>parking strategiczny</i> (strateško)	<i>parking</i> (parkirišče)
parkirišče)	
<i>parking klasyczny</i> (klasično parkirišče)	<i>parking</i> (parkirišče)
<i>pomidor spożywczy</i> (prehrambeni paradižnik)	<i>pomidor</i> (paradižnik)
<i>pomidor przemysłowy</i> (paradižnik za predelavo)	<i>pomidor</i> (paradižnik)
<i>materiał sienny</i> (setvene kulture)	<i>ziarno</i> (zrnje, zrno)
<i>materiał zarybienny</i> (zaribitveni material)	<i>ikra</i> (ikra, jajčece)

S primerjavo obeh načinov ubesedovanja izseka zunajjezikovne resničnosti spoznamo, da postaja v »uradni« verziji izpostavljanje in poimenovanje tistih sestavin resničnosti, ki v pogovorni varianti ostajajo v tako imenovani enciklopedični informaciji o svetu, z jezikovnimi znamenji nujno; ta nujnost izhaja predvsem iz namena in uporabnosti predmeta. Kdor kupuje mleko ali paradiž-

³ Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań. [V:] Materiały z konferencji naukowej w Sosnowcu w dniach 20–21 czerwca 1974 roku, Katowice, 1976, in [v:] Studia nad składnią polszczyzny mówionej, Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin, 6.—9. X. 1975), Wrocław, 1978.

nik, ve, da sta namenjena prehrani, in mu namena ni treba izraziti jezikovno,⁴ v kmetijskih pogovorih pa je ločevanje mleka in paradižnikov, ki jih lahko neposredno jemo, od tistih, ki so namenjeni industrijski predelavi, zelo pomembno.

O nujnosti teh razlikovanj za strokovnjake ne kaže dvomiti. Zdi pa se, da je težnja po natančnem razlikovanju pomena v »uradni« varianti tako močna, da oblikuje vzorčno shemo, po kateri nastajajo navidezno natančne, resnično pa samo analitične imenske skupine, npr. *prace pielęgnacyjne* || *pielęgnacja* (negovalna dela || negovanje), *prace uprawowe* || *uprawa* (gojitvena dela || gojitev, gojenje), *ciąg szeregowy* || *szereg* (vrsta). Temu je vzrok govorec/pisec, ki v »uradnem« sporočilu zavestno *izbira nepogovorne oblike*.

Vse bolj pomenljiva postaja tudi nestabilnost meje med »uradno« in znanstveno poljščino.

Nastanek »terminoloških« imenskih skupin je v sodobni poljščini povezan s produktivnostjo nekaterih besedotvornih vzorcev in z imenskimi skladenjskimi transformacijami tipa: *parkowanie przykrawężnikowe* → *parkowanie przy krawęźniku* (robno parkiranje → parkiranje pri robu), torej je slovnična razlikovalna lastnost.

Druga slovnična razlikovalna lastnost »uradne« verzije sodobne poljščine je nesklonljivost lastnih imen. Ugotavljala sem jo na osnovi tujih lastnih imen pomembnih Italijanov, Špancev in Latinskih Američanov.

Kljub pravilu, ki velja v knjižni poljščini že od renesanse (= 16. st., op. prev.), da se taka imena sklanjajo po vzorcu domačih osebnih imen na -o, torej *Julio*, -a, -ovi, -a, -u, -em (tako kot *Jasio*), prevladujejo v besedilih »uradne« verzije skoraj izključno nesklonljive oblike, npr. *zabicie Aldo Moro* (umor Alda Mora), *rozmowa z Julio* (pogovor z Julijem), *dymisja Francesco* (Francescov odstop || odstop Francesca X.), medtem ko je za številne prevode iz južnoameriškega leposlovja — torej: umetnostna varianta! — značilen poljski sklanjatveni vzorec.

Nesklonljivost tujih lastnih imen ni torej lastnost splošne poljščine, temveč samo obravnavane »uradne« variante; pri tem je treba pokazati še smer širjenja tega pojava. V »uradni« varianti se pojavlja še težnja po nesklonljivosti tujih priimkov, v zadnjem času celo domačih (npr. priimkov na -o tipa *Lato*), skratka po nesklonljivosti kategorije lastnih imen nasploh.

Jasno je, da primeri, ki smo jih navedli, ne izčrpajo vseh lastnosti »uradne« variante poljščine, so pa dokaz, da se v »uradnih jezikovnih stikih« oblikuje svojevstvena jezikovna sredstva.

In če zdaj pogledamo na naše primere skozi prizmo prve — Klemensiewiczzeve — klasifikacije variant sodobne poljščine, ki smo jo predstavili v uvodu, vidimo, da bi varianta, o kateri je bilo govora, sodila v *normativno-didaktični jezik*. Vendar je v današnjem času težko uporabiti leta 1953 nastali termin »normativno-didaktični jezik«, ki se je omejeval predvsem na prosvetne ustanove, za jezik radijskih in televizijskih oddaj. Oznaki namreč ne izražata bistva obrav-

⁴ Prim. Krystyna Pisarkowa, *Zdanie mówione a rola kontekstu*, v opombi 3 drugo navedeno delo.

navane variante, hkrati pa je odnos rabe, ki jo oblikujeta radio in televizija, do izoblikovane norme — trenutno do splošnega (v večji meri pisanega) jezika — mnogo pomembnejši. Jezikovne pojave, ki zaznamujejo »uradno« varianto, ocenjujemo v delih normativnega značaja po navadi kot inovacije in jih (vsaj za sedaj) pojmujeemo kot normi neustrezne.

Od tod tudi sklep, o katerem sem govorila že na začetku: zunajjezikovne razmere povzročajo diferenciacijo poljščine, oblikujejo posebna znamenja, ki dovoljujejo dopolnitev Klemensiewiczve klasifikacije z novo varianto: jezikom radia in televizije. Do podobnega sklepa je prišel tudi Jože Toporišič, ki je posebno pozornost posvetil podobni problematiki, le da jo je poimenoval *publistični jezik*.

Na koncu je treba dodati, da tudi časopisni jezik vsebuje pomenljive znake »uradne« variante splošnega jezika, vendar ta problematika presega okvire tega zapisa, ki želi poudariti le razliko med govorno »uradno« varianto in »neuradnim« govornim pogovornim jezikom.

Prevedel
Tone Pretnar

Slovenščina v javnosti

PISMO IZVRŠNEGA ODBORA PREDSEDSTVA REPUBLIŠKE KONFERENCE SZDL SLOVENIJE OBČINSKIM, OBALNI IN MESTNI KONFERENCI SZDL IN MEDOBČINSKIM SVETOM SZDL ZA POSVET SLOVENŠČINA V JAVNOSTI — OSNUTEK

Ob desetletnici pisma o jeziku, ki ga je aprila 1965 naslovlila slovenski javnosti SZDL, je na kakovostno novi stopnji dozorelo spoznanje o potrebi nujne in nepretrgane družbene akcije za ureditev odnosa in uresničevanje sodobne jezikovne politike v slovenskem prostoru. Vrsta pojavov že nekaj časa opozarja, da je treba številne kulturne akcije razširiti s prizadevanji za jezikovno kulturo vse družbe. V mislih imamo zlasti položaj slovenskega jezika v odnosu do drugih jezikov, nekritično sprejemanje tujega, nejasna razmerja glede jezika v umetnosti in kulturi ter na drugih področjih družbenega življenja, pojave odtujenosti, nerazumljivosti in vulgarizacije. Pri tem gre tudi za razloge še vedno nezadostne prisotnosti zavesti o slovenskem jeziku, za kritiko pomanjkljivosti v oblikovanju jezikovne kulture na vseh stopnjah vzgojno-izobraževalnega procesa, kjer še vse prepogosto prevladujejo zastareli pogledi na jezik; pa tudi zaradi globljih idejno-političnih nasprotij med strokovnjaki.

Predsedstvo Republiške konference SZDL Slovenije in Slavistično društvo Slovenije zaradi vsega tega pripravljata posvet, ki bo skrbno ocenil stanje slovenskega jezika v javni rabi in pripravil potrebne osnove za sprejetje akcijskega načrta, v katerem bodo določene naloge SZDL, vseh dejavnikov fronte socialističnih sil ter društev, strokovnih in znanstvenih ustanov, organizacij združenega dela, torej slovenske javnosti.